

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

כיבוד אב ואם מול חובותיו של אדם כלפי אשתו

הרב יובל שרלו, הרב אוריאל גנזל, הרב שאול ברוכי

1. הצגת הנושא

מצוות כיבוד אב ואם מלווה את האדם בכל מהלך חייו, מגיל צעיר, כילד וכנער שגר בבית הוריו, ועד לגיל שבו הוא סועד את הוריו הזקנים. שינוי משמעותי בחייו של אדם מתרחש כאשר הוא מתחתן. למעגל המשפחתי מצטרף אז גורם נוסף ומשמעותי, ובדרך כלל בני הזוג עוזבים את בית ההורים ובונים את ביתם. האם – וכיצד – משפיעים הנישואים על קיום מצוות כיבוד אב ואם? האם חובותיו של איש כלפי אשתו ואישה כלפי אישה קודמות לחובותיהם כלפי הוריהם, או להפך?

לשאלה זו השלכות רבות, וכמקרה מבחן נדון כאן בשאלת המגורים בבית הבן או הבת. כאשר ההורה מזדקן ומתקשה לתפקד בכוחות עצמו, או שהוא סובל מבדידות, האם חייב הבן לשכן את ההורה בביתו? האם הוא חייב לוותר על שכר דירה בעבור יחידה נפרדת בביתו כדי לסייע להוריו? ואם יש חשש שמגורי ההורה בבית הבן או הבת יפגעו בבן הזוג ובשלום הבית, מה קודם: החובה כלפי בן הזוג או כלפי ההורים?

2. מקורות יסוד

1.1. "האדם עצמו קודם לזולתו"

המשנה (בבא מציעא ב, יא) קובעת סדר עדיפויות: "אבדתו ואבדת אביו – אבדתו קודמת; אבדתו ואבדת רבו – שלו קודם...". הגמרא על אתר (לג ע"א) לימדה כי המקור לסדר קדימויות זה הוא בדרשת הכתובים: "אפס כי לא יהיה בך אביון" (דברים טו, ד) – שלך קודם לשל כל אדם". על פי מדרש הלכה זה, חובתו הראשונה של האדם היא כלפי עצמו ואחר כך כלפי זולתו. הרמב"ם מנסח זאת כך: "האדם עצמו קודם לזולתו, יהיה מי שיהיה"¹. במקום אחר הרחבנו בהצדקה המוסרית של עיקרון זה, וביססנו עליו את העמדה שחובת הציות של אדם להוריו איננה מוחלטת, וחובותיו כלפי עצמו קודמות לחובותיו כלפי הוריו.²

2.2. "עניי עירך קודמין"

הברייתא (בבא מציעא עא ע"א) קובעת סדרי עדיפויות במתן צדקה ומלמדת:

"אם כסף תלוה את עמי את העני עמך" (שמות כב, כד). עמי ונכרי – עמי קודם; עני ועשיר – עני קודם; ענייך ועניי עירך – ענייך קודמין; עניי עירך ועניי עיר אחרת – עניי עירך קודמין.

הכלל המורה שיש להקדים במתן צדקה את העני ש"עמך" הוא הרחבה של העיקרון שלפיו האדם עצמו קודם לזולתו. לא רק האדם עצמו קודם, אלא גם מעגלי הקרבה הקרובים אליו קודמים לרחוקים יותר.³ אין זו העדפה אגואיסטית של הקרובים, אלא הדרכה מוסרית של הרחבת ה'אני' מהמעגל הפרטי-אישי אל ה'אני' המשפחתי, ה'אני' הקהילתי וה'אני' הלאומי.

השאלה אם חובותיו של אדם כלפי הוריו קודמת לחובותיו כלפי אשתו (או חובות האישה כלפי אישה), היא למעשה השאלה מהו הקשר הקרוב יותר והמחייב יותר את האדם – הקשר שלו עם הוריו או הקשר שלו עם אשתו.

¹ פירוש המשנה, בבא מציעא ב, יא.

² ראו נייר עמדה – "עד היכן כיבוד אב ואם?" – מצוות כיבוד אב ואם מול חובותיו של האדם כלפי עצמו; וראו גם נייר עמדה – 'האדם עצמו קודם לזולתו'.

³ כך נפסק להלכה בשולחן ערוך, יורה דעה, רנא, ג. סוגיה נוספת, בנדרים פ ע"ב, קובעת שצרכיה של העיר קודמים לצרכי עיר אחרת.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

3.2. "ודבק באשתו"

כאשר התורה מגדירה את מהות הקשר בין איש לאשתו, היא מתייחסת להשפעה של קשר זה על הקשר להוריו. כך נאמר בפרשת הבריא: "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" (בראשית ב, כד). טבע האדם הוא שהקשר העמוק שהאיש בונה הוא עם אשתו – "ודבק באשתו והיו לבשר אחד". קשר זה מחייב התנתקות מסוימת של האדם הנשוי, שצריך להגדיר מה טיבה, מהקשר עם הוריו – "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו".

הרמב"ן רואה בכך קביעה שזהו טבע האדם:

וכאשר היה זה באדם [= האדם הראשון], הושם טבעו בתולדותיו, להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואת אמם, ורואים את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד... והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקורבתם, ויראה שאשתו קרובה לו מהם.⁴

אומנם אין בפסוק זה קביעה הלכתית של העדפת קשר אחד על פני האחר, אך יש כאן קביעה מהותית שיש לה השלכות הלכתיות.⁵

העדפת הקשר בין איש לאשתו איננה מבטלת את מצוות כיבוד אב ואם. היא גם איננה הופכת אותה לחובה שולית, אלא רק קובעת את הסדר הראוי. המחויבות הראשונה היא של האיש והאישה זה לזה, ואחריה באה מחויבותם כלפי הוריהם. למעשה, הקשר הטבעי בין איש לאשתו, הצורך של כל אדם בקשר כזה והחובה לייסד ולבסס את הקשר, הופכים את חובת בני הזוג זה לזה לחלק מעקרון "שלך קודם". נראה שאחר שהתורה הורתה ש"ודבק באשתו" קודם, העניין איננו לשיקול דעתו של האדם ואין זה ברשותו להחליט אם הקשר עם הוריו משמעותי יותר מהקשר שלו עם רעייתו.⁶

4.2. הבדל בין בן לבת במצוות הכיבוד

בתלמוד ובפוסקים קיימת הבחנה בין חובותיו של בן נשוי כלפי הוריו לבין חובותיה של בת נשואה. בברייתא בקידושין (ל ע"ב) נאמר שאישה נשואה פטורה מכיבוד אב ואם, כיוון שהיא משועבדת לבעלה.⁷ אומנם, אם הבעל אינו מקפיד על כך, או אם אין התנגשות בין העיסוק בצורכי הבית לטיפול בהורים, האישה חייבת בכבוד הוריה.⁸ לאור זאת, נראה שבמצאות בימינו חובת האישה כלפי הוריה זהה לחובת האיש.⁹

⁴ רמב"ן בראשית ב, כד. השוו גם למדרש פרקי דרבי אליעזר (פרק לא): "עד שלא יקח אדם אשה – אהבתו הולכת אצל הוריו; לקח אשה – אהבתו הולכת אחר אשתו, שנאמר 'על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו', וכי יעזב איש את אביו ואת אמו ממצות כבוד?! אלא שאהבת נפשו דבקה אחר אשתו".

⁵ הרד"ק, בפירושו לפסוק, לומד מלשון הכתוב שיש חובת עזיבה פיזית של מקום מגורי ההורים לטובת המגורים עם אשתו. הגר"א, בפירושו **אדרת אליהו**, כותב שהפסוק מורה שטורח ועמל הפרנסה הוא כלפי אשתו ולא כלפי הוריו. בעל **ש"ת שבות יעקב** (חלק ב, סימן כד) כותב: "וכיון שהיא מקפדת על זה, אם כן ניחא לו יותר ברצון אשתו מאביו, וסמך לדבר על כן 'יעזוב איש את אביו ואמו ודבק באשתו' (אכן, במקרה הספציפי שבו עוסקת התשובה נדחה עיקרון זה). בעל **ש"ת ציץ אליעזר** (חלק כא, סימן מ) כותב: "ולדברי האשה וטענותיה כי אמו היא הגורמת להפרת שלום הבית בינה לבין בעלה, ודורשת רק שלום בית ושלא יהא כרוך אחר אמו, וצודקת בדרישתה זאת ככתוב: 'על כן יעזוב וגו' ודבק באשתו". השוו גם **לפסקי דין רבניים** (מתוך המאגר המקוון), פס"ד קלג, שמשמש לביסוס דבריו בדבר העדפת הקשר של האדם עם אשתו בפסוק מבראשית ובפירוש הרמב"ן.

⁶ ראו הרב יובל שרלו, **בצלמו: האדם הנברא בצלם**, ירושלים תשס"ט, עמ' 160, 171–173.

⁷ כך נפסק ב**שולחן ערוך**, יורה דעה, רמ, יז.

⁸ **ש"ך**, י"ד, רמ, ס"ק יט.

⁹ הרב יעקב אריאל (מבנה המשפחה המודרנית: השלכות הלכתיות, **תחומין**, כב [תשס"ב], עמ' 142) כתב שהנורמה המקובלת בימינו היא שהבעל איננו מוחה, ואפשר שאין היום סמכות בבעל למחות, כיוון שעל דעת כך האישה נכנסה לחופה, כלומר שבעלה ינהג איתה כמקובל. הרב אליעזר מלמד (**פניני הלכה**, כיבוד אב ואם, פרק ט) כתב שעם העלייה בתוחלת החיים, כאשר ההורים זקוקים לעזרה, הבת בדרך כלל סיימה לגדל את ילדיה הקטנים והיא יכולה לסייע להוריה בלי לפגוע בשלום הבית, ולכן היא חוזרת ומתחייבת במצוות הכיבוד. השוו לדברי הרב יצחק זילברשטיין ('הורים זקנים וכיבודם', **קול התורה**, מג [תשנ"ח], עמ' רלא) והרב מנחם סליי ('דירור ותנאי מגורים של זקן', **תחומין**, ז [תשמ"ו], עמ' 268), שכתבו שאישה נשואה פטורה ממצוות כיבוד אב ואם, ולא הבחינו בין הדין בימינו לבין מה שנפסק בש"ע.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

3. מגורים בבית הבן או הבת

בכל הנוגע להורים מזדקנים, עולה לא אחת השאלה אם לשכן את ההורה בבית הבן או הבת – אם מחמת צורך רפואי או קושי בתפקוד עצמאי, אם בשל צורך נפשי (תחושת בדידות וכדומה). את השאלה יש לחלק לשתי שאלות משנה: (1) האם הבן או הבת מחויבים להכניס את ההורה לגור בביתם? (2) כיצד יש לנהוג במקרה של התנגדות מצד בן הזוג, או כאשר משערים שהכנסת ההורה לבית תפגע בקשר בין בני הזוג?

1.3. האם הבן או הבת מחויבים לשכן את ההורה בביתם?

חובתם הבסיסית של בן ובת כלפי הוריהם היא מילוי צורכיהם הפיזיים: "מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא"¹⁰, ולכן נראה שבאופן עקרוני אם האב או האם זקוקים למגורים משותפים עם הבן או הבת, ואין בכך הפסד כספי, יש מצווה גדולה לשכן אותם בבית. מצד שני, הבן והבת אינם מחויבים לכבד את הוריהם מרכושם של הבנים, והכיבוד הוא "משל אב"¹¹. נראה אפוא שהבן איננו מחויב לשכן את הוריו בבית השייך לבן, אך ודאי שמי שיכול ועושה כן – נוהג נכון.¹² גם כאשר אין הפסד כספי בהכנסת ההורה לבית, אך יש בכך צער לבן, אין הוא מחויב בכך, על פי העיקרון ש"האדם עצמו קודם לזולתו".¹³

2.3. האם בן הזוג יכול להתנגד להכנסת ההורה לבית?

כאשר בן הזוג מתנגד להכנסת ההורה לבית, כתב הרמב"ם שאין הבן או הבת רשאים להכניס את ההורה:

האומר לאשתו אין רצוני שיבואו לביתי אביך ואמך אחיך ואחיותיך שומעין לו, ותהיה היא הולכת להם כשיארע להם דבר, ותלך לבית אביה פעם בחודש ובכל רגל ורגל, ולא יכנסו הם לה, אלא אם אירע לה דבר כגון חולי או לידה, שאין כופין את האדם שיכנסו אחרים ברשותו. וכן היא שאמרה אין רצוני שיכנסו אצלי אמך ואחיותיך ואיני שוכנת עמהם בחצר אחת, מפני שמריעין לי ומצירין לי, שומעין לה, שאין כופין את האדם שישבו אחרים עמו ברשותו.¹⁴

גם כאשר אין התנגדות מפורשת מצד בן הזוג, אם יש חשש שהכנסת ההורה תפגע בשלום הבית – יש להימנע מהכנסת ההורה.¹⁵

¹⁰ שולחן ערוך, יורה דעה, רמ, ד.

¹¹ שם, ה.

¹² מהראנ"ח (ש"ת מים עמוקים, חלק ב, סימן קא) כתב שהבן אינו מחויב להושיב את אביו בביתו, כיוון שנפסק שהכיבוד הוא "משל אב". הרב מנחם סליי (לעיל הערה 9, עמ' 260–261) למד מדבריו שאין כלל חיוב להכניס הורה מבוגר לבית. אפשר שניתן ללמוד זאת גם מדברי הרמב"ם המובאים להלן – "שאיין כופין את האדם שיכנסו אחרים ברשותו". השוו לדברי הרב יצחק זילברשטיין (לעיל הערה 9, עמ' רכח–רכט), שלמד מדברי מהראנ"ח שדווקא במקום שיש הפסד כספי ישיר, כגון כשהבן מבקש למכור את הבית, אין חובה על הבן לשכן את הוריו בדירה, אבל במקום של מניעת רווח, כגון כשיש באפשרות הבן להשכיר את הדירה לאחר, הבן מחויב למלא רצון אביו ולשכנו בביתו.

¹³ ראו מסקנתנו בנייר העמדה – "עד היכן כיבוד אב ואם?" (לעיל, הערה 2). אומנם הכרענו שם כדברי הפוסקים הסבורים שאין חובת ציות להורים כאשר יש צער לבן, אך הסתייגנו וכתבנו שיש להתחשב ברצון ההורים ולהימנע מציות רק בעניינים מהותיים. לכן נראה שיש לחשב הפסד מצווה כנגד שכרה, ולמצוא את הדרך לשכן את ההורים בבית כשאיין בכך טרחה גדולה.

¹⁴ משנה תורה, הלכות אישות, פרק יג, הלכה יד, וכן פסק השולחן ערוך (אבן העזר, ס, ט-י; וראו פסקי דין רבניים של מדינת ישראל, חלק א, עמ' 201 וחלק ב, עמ' 353). על פי הרמב"ם והשו"ע, יש הבדל בין הסירוב של האיש להכנסת קרובי אשתו, שאיננו צריך להיות מנומק, לבין סירובה של האישה, שצריך להסתמך על טענה שמריעים לה, וטענה זו, כפי שפסק הרמ"א על אתר, צריכה להיות מוכחת. הסיבה להבדל זה היא שהדירה היא רכושו של הבעל, ועל כן נראה שאם הדירה שייכת לשניהם, גם האישה איננה צריכה לנמק את דבריה. ראו שורת הדין, כך יב, עמ' רלו.

¹⁵ הרב יצחק זילברשטיין (לעיל הערה 9, עמ' רל) מנמק זאת מצד הפסד לבן ומצד החובה של האיש לאהוב את אשתו. נראה לנו שהיסוד לכך הוא החיוב של "ודבק באשתו", ראו הרב שרלו, בצלמו, לעיל הערה 6, עמ' 171–173.

כאשר האופציה של מגורים בבית היא ביחידה נפרדת עם כניסה נפרדת, ניתן לתת משקל רב יותר לצורך של ההורה, כיוון שהפגיעה בזוג קטנה יותר. גם בתנאים כאלה עלול להיווצר חיכוך בין בני המשפחה, ויש לשקול ולהכריע על פי הנסיבות.¹⁶

4. סיכום

- 1.4. מצווה גדולה לבן ולבת לטפל בהוריהם עד כמה שניתן, ומי שיכול לשכן הורה הזקוק לכך בביתו – מקיים מצוות כיבוד אב ואם בצורה מהודרת.
- 2.4. הבן או הבת אינם מחויבים להוציא ממון מכיסם על כיבוד הוריהם, ולכן אם ברשותם דירה או חדר שמושכרים לאחרים – אין הם חייבים להוציאם משם כדי לשכן את ההורה בחינם.
- 3.4. כאשר הדירה איננה מושכרת ואין הפסד ישיר, ראוי לשכן בה את ההורה, אך אין זו חובה.
- 4.4. כאשר יש צער לבן או לבת בהכנסת ההורה לבית, אין הם מחויבים בכך.
- 5.4. "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד" – התורה קובעת שהקמת התא המשפחתי של איש ואישה, וחובותיהם האחד כלפי השני, הם יסוד חשוב שקודם לחובות הבן והבת כלפי הוריהם.
- 6.4. בזמננו, חובת האישה הנשואה כלפי הוריה דומה לחובת האיש כלפי הוריו, והבעל אינו רשאי למחות באשתו ולמנוע ממנה לטפל בהוריה.
- 7.4. כאשר בן הזוג מתנגד להכנסת ההורה לבית, או כאשר יש חשש לפגיעה בשלום הבית בהכנסת ההורה, יש להימנע מהכנסתו.
- 8.4. כאשר המגורים הם ביחידת דיור עצמאית עם כניסה נפרדת, ואין בכך פגיעה בבן הזוג, יש יותר מקום לאפשר את הכנסת ההורה.

¹⁶ הרשב"א (שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קסח) פסק שכאשר יש כניסה נפרדת, חובה לשכן את ההורה בבית. אומנם גם ביחידה נפרדת עלול להיווצר חיכוך, והרשב"א דן בכך בתשובתו ומציע פתרונות טכניים, ולכן יש לשקול כל מקרה לפי הנסיבות, הן על פי מידת הפרדה בין היחידות, הן על פי טיב היחסים האישיים בין בני המשפחה.